

PSIXOLOGIYANING BOLA TARBIYASIDAGI O'ZIGA XOS JIHATLARI

Qo'qon shahar 32-IDUM psixologi

Dusmatova Zilola Mirodiljonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiyaning bola tarbiyasidagi o'ziga xos jihatlari yoritilgan bo'lib tadqiqot davvomida bu jarayonda duch kelinadigan psixologik muamolar va uning yechimlari, psixologik yordamning bola tarbiyasidagi roli haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Bolalar psixologiyasi, maktabgacha ta'lim, psixologik profilaktika, fiziologik xususiyatlar, psixologik maslahat,

Bolalar psixologiyasi— psixologiya sohasi, bolalar psixologik rivojlanishining umumiy va alohida xususiyatlarini, turli yosh bosqichlarida bu jarayon qanday kechishi, uni harakatlantiruvchi kuchlar va qonuniyatlarni tadqiq qiladi. Shu sababli Bolalar psixologiyasi ni ko'pincha yosh psixologiyasi deb ataydilar. Bolalar psixologiyasi bolalarda psixik jarayonlar (ma'rifiy, nutqiy, hissiy, irodaviy va h. k.) paydo bo'lishi va rivojlanishini, psixik xususiyatlar qaror topishini, xilmaxil faoliyatning (o'yinlar, o'qish, mehnat) rivojlanishini, bolaning shaxs sifatida shakllanishini o'rganadi.

Bolalar psixologiyasi umumiy psixologiyada ishlab chiqilgan tadqiqot usullaridan foydalanadi, biroq uni qo'llashning o'ziga xos xususiyatlari bor. Bola shaxsi yosh xususiyatlarini o'rganishda ko'ndalang kesma va longityud deb nomlangan tadqiqotlar o'tkaziladi. Birinchi holatda birgina psixik jarayonning o'zi bir vaqtda turli yosh guruhlariga taalluqli bo'lgan bolalarda tadqiq qilinadi. Ikkinchi holat (longityud) da esa ma'lum bir (alohida tanlab olingan) bolalarning psixik xususiyatlari ko'p yillar davomida tadqiq qilinadi. Bu esa o'z navbatida ular psixikasi rivojlanishining umumiy kechishini kuzatish imkoniyatini beradi. Bolalar psixologiyasida asosan ota-onalarga bolaga unga bo'lgan ishonch, hurmat, qo'llab-quvvatlash, unga bo'lgan e'tiborlarini his qildirish, Mumkin bo'lgan va mumkin bo'lmagan holatlar o'rgatiladi.

Psixologik xizmatning maqsadi tarbiyalanuvchilarning ma'naviy va aqliy rivojlanishi, barkamol shaxs sifatida shakllanishi, faol ijtimoiy moslashuvi va ularning yosh davrlari bo'yicha rivojlanishida salomatligini muhofaza qilish, uzluksiz ta'lim jarayonida o'zligini anglashi, individual psixologik xususiyatlari, shaxsiy imkoniyatlari va qobiliyatlarini namoyon etishlari uchun psixologik-pedagogik shart-sharoitlar yaratishdan iborat. Quyidagilar psixologik xizmatning asosiy vazifalari hisoblanadi:

Maktabgacha ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini tashkil etish ishlarini sifatli tashkil etish, shu jumladan, ish faoliyatiga zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash orqali o'quvchilarda kasb-hunar haqidagi tushunchalarni shakllantirish; tarbiyalanuvchilarning qobiliyati, layoqati, qiziqishlari hamda kasb-hunarga moyilliklari asosida kasb-hunarni to'g'ri tanlashlariga ko'maklashish; turli yosh davrlarida tarbiyalanuvchilarning shaxsiy, aqliy va ijtimoiy

rivojlanishini psixologik jihatdan kuzatib borish, ta'lim-tarbiyadagi psixologik nuqsonlarni aniqlash, ularning aqliy rivojlanishida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday salbiy og'ishlarning oldini olish; tarbiyalanuvchilar ta'lim muassasasining ijtimoiy muhitiga moslasha olmasligi holatlarini korrektsiyalash, ularni ijtimoiy reabilitatsiya qilish bo'yicha tadbirlarni tashkil etish va amalga oshirish; pedagogik jamoalarda sog'lom psixologik muhitni yaratish va qo'llabquvvatlash, jamoa a'zolarining hissiy-emotsional holatlari, shaxslararo munosabatlar va ziddiyatli xatti-harakatlarni korrektsiyalash, ularning psixologik madaniyatini yuksaltirish; iste'dodli va iqtidorli tarbiyalanuvchilarni aniqlash, ularning individualpsixologik, fiziologik xususiyatlari va qiziqishlarini o'rganish, qobiliyatlarini namoyon etishlari va rivojlantirishlari uchun shart-sharoitlar yaratish; axborot-psixologik xurujlarning xavfi, Internet jahon axborot tarmog'ining salbiy ta'siri, bolalar tarbiyasiga xavf solayotgan "ommaviy madaniyating kirib kelishi holatlarining oldini olishga qaratilgan tadbirlarni o'tkazish; pedagog xodimlar, tarbiyalanuvchilar hamda ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirishga ko'maklashish, pedagog xodimlar, ota-onalar va jamoat tashkilotlarining samarali hamkorligini ta'minlash.

Psixolog o'zining inson xulq atvori va psixik faoliyati, psixik taraqqiyotning yosh qonuniyatlari haqidagi kasbiy bilimlariga, ularning o'quvchilar va kattalar, tengdoshlari bilan o'zaro munosabat xususiyatlariga, o'quv - tarbiya jarayonini tashkil etishga bog'liqligiga tayanib, bolaga individual yondashuv imkoniyatlarini ta'minlaydi, uning qobiliyatlarini aniqlaydi, normadan chetlashishlarning bo'lishi mumkin bo'lgan sabablarini psixologik-pedagogik korrektsiya qilish yo'llarini aniqlaydi. Bu bilan psixologik xizmat maktabda o'quv tarbiya ishining mahsuldorligini oshirishga, ijodiy faol shaxsni shakllantirishga imkon beradi. Psixologik xizmat uch asosiy bo'g'indan tuzilgan:

1) Aniq o'quv muammosida ishlaydigan bolalar amaliy psixologi,

2) Tuman xalq ta'limi qoshidagi tashhis markazi.

3) Respublika kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik-pedagogik tashxis markazi. O'zbekiston ta'lim muassasalarida psixologik xizmat quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Psixologik tashviqot

2. Psixologik profilaktika

3. Psixologik maslahat

4. Psixologik-pedagogik konsilium

5. Diagnostik-korreksion ishlar

Kuzatish natijasida maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'limda psixologik xizmatni samarali tashkil etish uchun bir necha muammolar xalaqit beradi. Jumladan, maktabgacha ta'lim tashkilotida: - psixolog bolalar bilan faoliyatni kunning qaysi vaqtida

amalga oshirilishi lozimligi haqida hozirgacha aniq ko'rsatma mavjud emas; - kunlik mashg'ulotlar jadvalida psixolog uchun alohida vaqt ajratilmagan; - ota-onalar uchun psixologik maslahatni qaysi payt amalga oshirish kerak? Maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi ish rejasini tuzishda quyidagi maqsadlarni belgilab olishi maqsadga muvofiq:

- a) 6 yoshli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda psixologik muammolar;
- b) bolalarni maktabga pedagogik-psixologik jihatdan tayyorlashda tarbiyachi va psixologning hamkorligi;
- c) maktabgacha ta'lim tashkilotlarida iqtidorli bolalar bilan ishlash;
- d) maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablarida ijtimoiy-hissiy rivojlanish ko'rsatkichlari;
- e) maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologi ishlarini rasmiylashtirish, hujjatlar bilan ishlashda axborot texnologiyalarining o'rni. Maktablarda psixologik xizmatni samarali amalga oshirish o'quvchilarni kelgusida ruhiy va ma'naviy rivojlanishiga munosib hissa qo'shadi.

Ayniqsa, o'smirlar va o'spirinlarda bo'ladigan jismoniy va fiziologik o'zgarishlar ularning ruhiyatiga ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. O'quvchilar o'zlari buni anglab yetishga qiynaladilar. Hozirgi o'smirlar o'tmishdoshlariga nisbatan jismoniy, aqliy va siyosiy jihatdan birmuncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy yetilish, ijtimoiylashuv jarayoni, psixik o'sish oldinroq namoyon bo'lmoqda. Shu sababli bizda o'g'il va qizlarni 10-11 dan 14-15 yoshigacha o'smirlik yoshida deb hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti singari maktablarda ham psixologik xizmatni samarali tashkil etish uchun to'siq bo'layotgan omillar bor. Masalan, maktab fanlariga psixologiyaga oid fan kiritilmagan yoki psixolog uchun alohida soat ajratilmagan. Shuning uchun psixolog psixodagnostik ishlarni amalga oshirishda, psixologik trening mashg'ulotlarni o'tishda qaysidir fan mashg'ulotini buzishga majbur bo'ladi. Maktabda qarama-qarshi jins vakillari bilan psixologik maslahat ishlarini olib borish ham murakkablik tug'diradi.

Ayniqsa, psixolog erkak kishi bo'lsa, o'quvchi qizlar o'z muammolarini aytgani qiynaladilar. Ko'p holatlarda esa aytmaydilar ham. Har qanday muammoni qisqa vaqt ichida bolaga azobuqubat va og'riq keltirmasdan ilgari hal qilish, yuzaga kelgan muammolarni ota-onalarga yetkazish va hamkorlikda ish olib borishdir. Ko'pgina bolalar muammolari faqat vaqtinchalik va psixologning qisqa muddatli ishini talab qiladi. Bu esa maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologidan qisqa muddatli ish dasturini tuzib chiqishni talab qiladi va ayni chog'da individual tarzda maxsus dastur bo'lishi kerak. Bolalar bir marotaba psixolog xizmatidan baxra olgandan so'ng va uning natijasi ijobiy tomonga o'zgarganini his qilsalar, nafaqat maktabgacha ta'lim tashkiloti psixologiga nisbatan ishonch, mehr, sevgi, hayrixohlik va albatta yuksak hurmat bildiradilar, balki, maktabgacha tashkilotga va u yerdagi tarbiyachilarga nisbatan ham xuddi shunday

munosabatda bo'ladilar. Shu sababdan psixolog individual va guruhli ishlash jarayonida hech bir holatni va bolalar xususiyatini ko'zdan qochirmasligi kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotida o'quv-tarbiya jarayonini individuallashtirish psixologning har bir bolaning ruhiy salomatligi va rivojlanishining to'laqonli bo'lishini ta'minlaydigan faoliyatning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bola ruhining individual, rasmiy-dinamik xususiyatlarini hisobga olish alohida o'rin tutadi, bolalarning aqliy holati, jarayonlari, xatti- harakatlari va faoliyatining dinamikasini aniqlaydigan turli xil temperamentdagi bolalar bilan muayyan strategiya va taktikalarni ishlab chiqish hisoblanadi. Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan bir davrda har bir kichik yoshdagi bolaga, bog'cha tarbiyalanuvchisiga, maktab o'quvchisiga e'tibor qaratish muhim vazifadir. Ularning arziyasdek ko'ringan kichik xatti- harakatlari, qaysarlik yoki erkaliklari yo bo'lmasa o'zlariga xos bo'lgan araz-ginalariga ota-onalari, tarbiyachi yoki o'qituvchilari, ta'lim muassasasiga biriktirilgan psixologlar tomonidan o'z vaqtida yetarlicha e'tibor qaratilmasa, bular bola ruhiyatining sinishiga, ularning psixikasida o'zgarishlar bo'lishiga sabab bo'ladi. O'z ishining mohiri bo'lgan psixolog uchun maktabgacha ta'lim muassasasida yetarlicha shart-sharoit yaratib berilsa, uning bolalar bilan ko'proq muloqotda bo'lishi uchun vaqt ajratilsa, yoki psixolog tomonidan bolajonlar bevosita kuzatib borilsa, vaziyatga mos choralar amalga oshirilsa, albatta, o'z ijobiy natijasini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lex.uz O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.
2. Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi 577-son qaroriga 1-ILOVA
3. O.A.Shukurullayev Maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni ta'minlash va psixologik xizmat sohasini takomillashtirish yo'llari.
4. Maxamadin Sotvoldiyevich Bannayev O'zbekistonda maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida psixologik xizmatning tashkil etish imkoniyati va muammolari.